

- Bondarevska, O. M. "Ekonomichna bezpeka rehioniv u systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Economic Security of Regions in the System of Economic Security of the State]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, vol. 2, no. 24 (2017): 54-57.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : ofitsiyni vebсайт. <http://ukrstat.gov.ua>
- Liudskiy rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt* [Human Development in Ukraine. Modernization of Social Policy: Regional Aspect]. Kyiv, 2015.
- Mazur, N. O., and Kobylachna, O. O. "Porivnialne otsiniuvannia demografichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy" [Comparative Estimation of the Demographic Security of the Regions of Ukraine]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*. 2015. <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/9321/115%20-%201215.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Mostakhova, T. S. "Demograficheskaya bezopasnost regiona: podkhody k otsenke i indykatory ugroz v Respublike Sakha (Yakutiya)" [Demographic Security of the Region: the Approaches to Assessment and Indicators of Threats in the Republic of Sakha (Yakutia)]. *Vestnik Severo-Vostochnogo federalnogo universiteta. Seriya «Ekonomika. Sotsiologiya. Kulturologiya»*, no. 2 (2018): 15-22.

- Popov, A., and Kalachikova, O. "Integralnyye indeksy v otsenke demograficheskoy bezopasnosti territoriy" [Integral Indices in Assessing the Demographic Security of Territories]. *Natsionalnyye interesy: priority i bezopasnost*, no. 46 (2015): 56-66.
- Pyrozhkov, S. I. "Demografichnyi faktor u hlobalnii stratehii rozvytku Ukrainy" [Demographic Factor in the Global Development Strategy of Ukraine]. *Demografia ta sotsialna ekonomika*. 2004. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11854/01-Pirojkov.pdf?sequence=1>
- Silchenkova, S. V. "Demograficheskaya bezopasnost regiona v kontekste ekonomicheskoy bezopasnosti" [Demographic Security of Region in the Context of Economic Security]. *Ekonomicheskyy zhurnal*, no. 4 (2018): 22-37.
- Tsvihun, I. A. *Demografichna bezpeka Ukrainy ta napriamy yii rehuliuivannia* [Demographic Security of Ukraine and Directions of its Regulation]. Kamianets-Podilskiy, 2013.
- Verchyn, N. R. "Demografichna bezpeka Lvivskoi oblasti: suspilno-geohrafichni problemy" [Demographic Security of Lviv Region: Socio-geographical Problems]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 11.00.02*, 2016.

УДК 331.2
JEL: J10; O15; R11; R23

ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗРІЗ

©2020 МАХСМА М. Б.

УДК 331.2
JEL: J10; O15; R11; R23

Махсма М. Б. Людський розвиток сільського населення України: регіональний розріз

У статті досліджено теоретичні та методологічні аспекти вимірювання рівня людського розвитку сільського населення. Визначено особливості його обчислення для аналізу рівня життя сільського населення в розрізі областей. На основі систематизації наукових джерел, узагальнення теоретико-методичних розробок щодо аналізу та оцінки рівня людського розвитку запропоновано методологічний підхід до вимірювання рівня людського розвитку сільського населення в розрізі областей. За даним підходом як узагальнюючий індикатор людського розвитку селян розроблено інтегральний індекс регіонального людського розвитку сільського населення. Інтегральний індекс розраховано як середньоарифметичну величину п'яти узагальнюючих індексів, що відображають найважливіші аспекти людського життя: демографічний розвиток, ринок праці, майновий стан, соціальне середовище та умови проживання. За запропонованим підходом здійснено оцінку рівня людського розвитку сільського населення України протягом 2014–2017 рр. у регіональному розрізі. За інтегральним індексом людського розвитку всі області згруповано в чотири групи: області з високим, середнім, низьким і дуже низьким рівнем розвитку. Виявлено лідерів та аутсайдерів серед областей України за рівнем життя сільських мешканців. Серед лідерів за розрахованим інтегральним індексом людського розвитку – Полтавська, Миколаївська та Чернігівська області. Найнижчі рівні людського розвитку зафіксовано в Донецькій, Тернопільській та Івано-Франківській областях. Результати дослідження свідчать про тотально низький рівень життя українського селянства та нерівномірність його людського розвитку в розрізі регіонів. Зазначене зумовлює необхідність розробки та обґрунтування управлінських рішень щодо вжиття дієвих заходів, спрямованих на усунення виявлених диспропорцій людського розвитку для кожного регіону України.

Ключові слова: людський розвиток, рівень життя, сільське населення, регіональний розріз.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-6-100-108>

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 11.

Махсма Марія Борисівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: mahsmat@ukr.net

УДК 331.2
JEL: J10; O15; R11; R23

Махсма М. Б. Человеческое развитие сельского населения Украины: региональный разрез

В статье исследованы теоретические и методологические аспекты измерения уровня человеческого развития сельского населения. Определены особенности его исчисления для анализа уровня жизни сельского населения. На основе систематизации научных источников, обобщения теоретико-методических разработок по анализу и оценке уровня человеческого развития предложен методологический подход к измерению уровня

человеческого развития сельского населения в разрезе областей. В соответствии с данным подходом в качестве обобщающего индикатора человеческого развития селян разработан интегральный индекс регионального человеческого развития сельского населения. Интегральный индекс рассчитан как среднеарифметическая величина пяти обобщающих индексов, отражающих важнейшие аспекты человеческой жизни: демографическое развитие, рынок труда, имущественное состояние, социальная среда и условия проживания. Согласно предложенному подходу осуществлена оценка уровня человеческого развития сельского населения Украины в течение 2014–2017 гг. в региональном разрезе. По интегральному индексу человеческого развития все области сгруппированы в четыре группы: области с высоким, средним, низким и очень низким уровнем развития. Выявлены лидеры и аутсайдеры среди областей Украины по уровню жизни сельских жителей. Среди лидеров по рассчитанному интегральному индексу человеческого развития – Полтавская, Николаевская и Черниговская области. Низкий уровень человеческого развития зафиксирован в Донецкой, Тернопольской и Ивано-Франковской областях. Результаты исследования свидетельствуют о тотально низком уровне жизни украинского крестьянства и неравномерности его человеческого развития в разрезе регионов. Указанное обуславливает необходимость разработки и обоснования управленческих решений относительно действенных мер, направленных на устранение выявленных диспропорций человеческого развития для каждого региона Украины.

Ключевые слова: человеческое развитие, уровень жизни, сельское население, региональный разрез.

Рис.: 4. **Табл.:** 3. **Библ.:** 11.

Махсма Мария Борисовна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: mahsmam@ukr.net

UDC 331.2

JEL: J10; O15; R11; R23

Makhsma M. B. The Human Development of Ukraine's Rural Population: The Regional Plane

The article explores the theoretical and methodological aspects of measuring the level of human development of the rural population. The peculiarities of its calculation for analyzing the standard of living of the rural population are defined. On the basis of systematization of scientific sources, generalization of theoretic and methodical developments on the analysis and assessment of the level of human development, a methodological approach to measuring the level of human development of the rural population in the regional plane is proposed. In accordance with this approach, an integral index of regional human development of the rural population is developed as a general indicator of human development of the villagers. The integrated index is calculated as an average value of five generalizing indices reflecting the most important aspects of human life: demographic development, labor market, property status, social environment, and living conditions. According to the proposed approach, the level of human development of the rural population of Ukraine during 2014-2017 is assessed in the regional plane. Concerning the integrated index of human development, all regions are grouped into four groups: regions with high, medium, low and very low levels of development. Leaders and outsiders among the regions of Ukraine in terms of living standards of rural residents are identified. Among the leaders in the calculated integral index of human development are Poltava, Mykolayiv and Chernihiv regions. The low level of human development is recorded for Donetsk, Ternopil and Ivano-Frankivsk regions. The results of the research show the total low standard of living of the Ukrainian peasantry and the unevenness of its human development in the context of regions. This necessitates the development and substantiation of managerial decisions regarding effective measures aimed at eliminating the identified imbalances of human development for each region of Ukraine.

Keywords: human development, living standards, rural population, regional plane.

Fig.: 4. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 11.

Makhsma Mariia B. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Labour Economics, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: mahsmam@ukr.net

Відповідно до концепції людського розвитку метою соціально-економічної політики цивілізованої країни має бути створення сприятливих умов для постійного розвитку громадян, їх самоактуалізації та самовдосконалення шляхом розширення можливостей жити довго, бути здоровими, мати доступ до усіх благ цивілізації. Важливим у цьому зв'язку є створення рівних можливостей людського розвитку для всіх громадян незалежно від віку, статі, місця проживання, типу поселення та інших ознак. Нерівномірність розвитку регіонів властива багатьом країнам. Існує нерівність у доступі населення до благ цивілізації залежно і від типу поселення. Населення сільських територій, зазвичай, має обмежені можливості людського розвитку порівняно з міським. Зазначена закономірність спостерігається і в Україні. Нівелювання такої нерівності потребує пошуку нових методологічних підходів до вимірювання людського розвитку, підходів, які б урахували регіональну специфіку та особливості сільського способу життя.

Дослідженню проблем людського розвитку, доходів, рівня життя присвячені наукові праці відомих українських і зарубіжних учених: Авраамової О. М., Зельднер А. Г. Лібанової Е. М., Колота А. М., Петрової І. Л., Черенько Л. М., Проніної І. І. та інших [1–4]. Людський розвиток, рівень життя, доходи сільського населення вивчали у своїх наукових дослідженнях Голій Н. П., Дяконенко О. І. [5; 6], Когатько Ю. Л., Лагодієнко В. В., Онисько С. М., Татаревська М. С., Цап С. Д.. Водночас недостатньо дослідженими залишається питання вимірювання людського розвитку сільського населення. Слід зазначити, що протягом 2011–2018 рр. автором двічі здійснювалася оцінка рівня життя сільського населення в розрізі областей (методологічний підхід та результати оцінки опубліковані в роботах [7; 8]). Разом із тим, численні зміни, що відбуваються практично в усіх аспектах життя сучасної людини, та, відповідно, їх відображення у статистичних джерелах зумовили необхідність перегляду запропонованого підходу та представлення

результатів оцінки рівня людського розвитку за вдосконаленим підходом у даній статті.

Мета роботи – на основі авторського методологічного підходу здійснити оцінку сучасного стану людського розвитку сільського населення України в розрізі областей і виділити їх групи з високим, середнім, низьким і дуже низьким рівнем розвитку.

У 1990-х роках експертами Програми розвитку ООН був розроблений концептуальний підхід до вимірювання рівня людського розвитку, метою якого було визначено підвищення якості життя людей на основі розширення можливостей їх вибору. Для порівняння рівня й якості життя людей у різних країнах було розроблено інтегральний показник людського розвитку – Індекс людського розвитку ($I_{ЛР}$). За його допомогою відбувалося щорічне ранжування країн світу за рівнем життя. Інтегральний показник людського розвитку визначався як середньгеометричне нормалізованих індексів: тривалості життя, освіти та матеріального добробуту. Результати вимірювання рівня людського розвитку з того часу відображаються ООН у щорічних Доповідях про людський розвиток [9, р. 2]. Слід відмітити, що методика обчислення $I_{ЛР}$ постійно вдосконалювалася, отже, нині окрім $I_{ЛР}$ обчислюються ще чотири індекси: Індекс людського розвитку, скоригований з урахуванням нерівності ($I_{ЛРН}$), Індекс гендерного розвитку ($I_{ГР}$), Індекс гендерної нерівності ($I_{ГН}$) та Індекс багатомірної бідності ($I_{БМБ}$) [10].

На основі ідей і принципів, методики ПРООН на початку 2000-х рр. в Україні було вироблено національну методологію оцінки регіонального людського розвитку. Її особливістю стало врахування специфіки соціально-економічних умов окремих регіонів, нерівномірність розвитку територій, що дозволяло точніше оцінювати стан і динаміку людського розвитку населення областей [3, с. 27–37]. На основі цієї методики Державною службою статистики протягом більше 10 років публікувалися індекси регіонального людського розвитку за всіма областями України. Зазначені індекси враховувалися для запровадження виваженої регіональної диференціації державної політики в контексті створення державою рівних умов розвитку для всього населення країни незалежно від місця його проживання та типу поселення. Істотні зміни, що відбулися в соціально-економічній ситуації та інформаційному забезпеченні, зумовили появу нової Методики вимірювання регіонального людського розвитку [11]. Відповідно до цієї Методики Регіональний індекс людського розвитку обчислюється за 33 показниками, об'єднаними у 6 блоків: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця та освіта. Нині існують і дещо спрощені методики визначення рівня людського розвитку, які враховують тільки найважливіші його аспекти, як-то матеріальний добробут, умови проживання та соціальне середовище [4, с. 190–195].

Слід зауважити, що вищенаведені методики не можуть бути застосовані для визначення рівня людського розвитку населення, яке мешкає на сільських територіях, через те, що вони практично не враховують специфіки сільської місцевості та способу життя. З огляду на це, для вимірювання рівня людського розвитку сільського населення в розрізі областей запропоновано методологічний підхід, згідно з яким узагальнюючим його показником виступає Індекс регіонального людського розвитку сільського населення ($I_{РАРС}$). Останній враховує п'ять аспектів людського життя: демографічний розвиток; стан ринку праці; соціальне середовище; майновий стан і умови проживання. Детально методологічний підхід до визначення $I_{РАРС}$ висвітлено у [10, с. 282–285].

Аналіз динаміки індексів регіонального людського розвитку сільського населення, розрахованих за вищенаведеним підходом, дав підстави для висновку про загальний низький рівень життя сільського населення в Україні. Про це свідчить те, що в жодному регіоні країни протягом аналізованого періоду (2014–2017 рр.) не зафіксовано високого рівня життя селян. Найбільше значення $I_{РАРС} = 0,518$ у 2014 р. і 0,519 у 2015 р. (Миколаївська область), 0,506 у 2017 р. (Полтавська область) говорить про те, що рівень життя селян навіть у порівняно кращих, за цими показниками, регіонах ледве дотягує до середнього рівня. До першої п'ятірки у 2017 р. увійшли області: Полтавська, Миколаївська, Чернігівська, Херсонська та Вінницька, в яких $I_{РАРС}$ коливається від 0,506 до 0,489 (табл. 1).

Серед аутсайдерів за індексом людського розвитку сільського населення виділяються області західного та східного регіонів (Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Дніпропетровська та Донецька). Найгірші показники життєвого рівня селян спостерігаються в Донецькій та Дніпропетровській областях, де отримано найнижчі значення $I_{РАРС}$ – відповідно 0,362 та 0,411, що відповідає дуже низькому рівню життя сільського населення. У цілому, у переважній більшості областей помітним було зниження $I_{РАРС}$.

Групування областей за інтегральним регіональним індексом за чотирма групами: з високим, середнім, низьким і дуже низьким рівнями певного аспекту людського розвитку теж показало деякі негативні зрушення у життєвому рівні селян, зокрема зменшилася кількість областей із середнім рівнем життя. Якщо у 2014 р. таких було 4 (Миколаївська, Херсонська, Рівненська, Чернігівська), то у 2017 р. їх залишилося тільки 3 (Полтавська, Миколаївська, Чернігівська) (табл. 2).

З'ясування причин зрушень людського розвитку сільського населення вимагає розгляду динаміки узагальнюючих індексів кожного із п'яти аспектів, включених у інтегральний індекс. Порівняльна оцінка де-

Індекси регіонального людського розвитку сільського населення України у 2014–2017 рр.

Область	Індекс людського розвитку				Рейтинг регіону			
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Вінницька	0,458	0,455	0,473	0,489	12	15	14	5
Волинська	0,492	0,486	0,485	0,477	5	6	10	10
Дніпропетровська	0,416	0,415	0,449	0,411	18	19	21	23
Донецька	0,342	0,361	0,372	0,362	21	21	24	24
Житомирська	0,487	0,478	0,486	0,488	6	9	9	7
Закарпатська	0,434	0,479	0,506	0,441	15	8	6	18
Запорізька	0,463	0,437	0,462	0,470	11	18	18	13
Івано-Франківська	0,447	0,452	0,451	0,423	13	16	20	21
Київська	0,487	0,502	0,471	0,474	6	2	15	11
Кіровоградська	0,421	0,461	0,512	0,466	17	13	3	14
Луганська	0,404	0,443	0,497	0,449	20	17	7	17
Львівська	0,415	0,414	0,446	0,452	19	20	23	16
Миколаївська	0,518	0,519	0,508	0,506	1	1	4	2
Одеська	0,443	0,457	0,465	0,429	14	15	17	19
Полтавська	0,474	0,464	0,508	0,506	9	12	5	1
Рівненська	0,500	0,498	0,481	0,484	3	3	11	9
Сумська	0,495	0,464	0,494	0,472	4	12	8	12
Тернопільська	0,433	0,476	0,449	0,422	16	10	22	22
Харківська	0,485	0,480	0,473	0,489	8	7	13	6
Херсонська	0,509	0,491	0,521	0,492	2	5	1	4
Хмельницька	0,487	0,491	0,477	0,486	6	5	12	8
Черкаська	0,473	0,460	0,458	0,456	10	14	19	15
Чернівецька	0,486	0,495	0,465	0,425	7	4	16	20
Чернігівська	0,500	0,467	0,516	0,500	3	11	2	3

Джерело: розраховано автором.

мографічного розвитку сільського населення регіонів України показала негативну тенденцію скорочення народжуваності та зростання смертності населення, що вказує на погіршення демографічної ситуації на селі. За демографічним розвитком лідерами виступають Південний і Західний регіони. Зокрема, $I_{\text{демогр.}}$ у межах 0,5–0,591 у 2016 р. мали 10 областей України (Волинська, Донецька, Запорізька, Рівненська, Херсонська та ін.) (рис. 1).

У 2017 р. лише 8 областей за демографічними показниками увійшли у групу середнього рівня демографічного розвитку. Погіршення демографічної ситуації помітне в Харківській та Івано-Франківській областях. Лідером демографічного розвитку у 2017 р. стала Рівненська область, в якій $I_{\text{демогр.}} = 0,578$. Загалом, краща демографічна ситуація Західного регіону спричинена порівняно вищими показниками народжуваності та більшою кількістю дітей у родині, що склалося історично та пов'язане з ментальними, релігійними, культурними традиціями цього краю.

Водночас переважна частина областей України потерпають від природного скорочення сільського населення, спричинених зниженням матеріального добробуту селян, військовим конфліктом, несприятливими міграційними процесами тощо.

Порівняльна оцінка розвитку ринку праці як аспекту людського розвитку сільського населення регіонів України свідчить про погіршення ситуації. Так, у більшості областей (у 17 з 24) $I_{\text{рп}}$ зменшився (Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Кіровоградська та інші області) (рис. 2). Втім, у деяких областях спостерігалось покращення стану ринку праці, зокрема у Вінницькій, Запорізькій, Одеській та інших областях.

Лідером розвитку аграрного ринку праці у 2017 р. виявилася Харківська область. Це зумовлено досить високими рівнями зайнятості та економічної активності селян, відповідно 59,6 і 63%. У області також одна з найбільших кількостей працевлаштованих пра-

Групування областей України за регіональним індексом людського розвитку сільського населення

Індекс регіонального людського розвитку	Рік		
	2014	2015	2017
Високий (0,800 і вище)	–	–	–
Середній (0,500–0,799)	Миколаївська, Херсонська, Рівненська, Чернігівська	Київська, Миколаївська	Полтавська, Миколаївська, Чернігівська
Низький (0,450–0,499)	Вінницька, Волинська, Житомирська, Київська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська	Херсонська, Вінницька, Харківська, Житомирська, Хмельницька, Рівненська, Волинська, Київська, Сумська, Запорізька, Кіровоградська, Черкаська, Львівська
Дуже низький (до 0,450)	Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Одеська, Тернопільська	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Львівська	Луганська, Закарпатська, Одеська, Чернівецька, Івано-Франківська, Тернопільська, Дніпропетровська, Донецька

Джерело: розраховано автором.

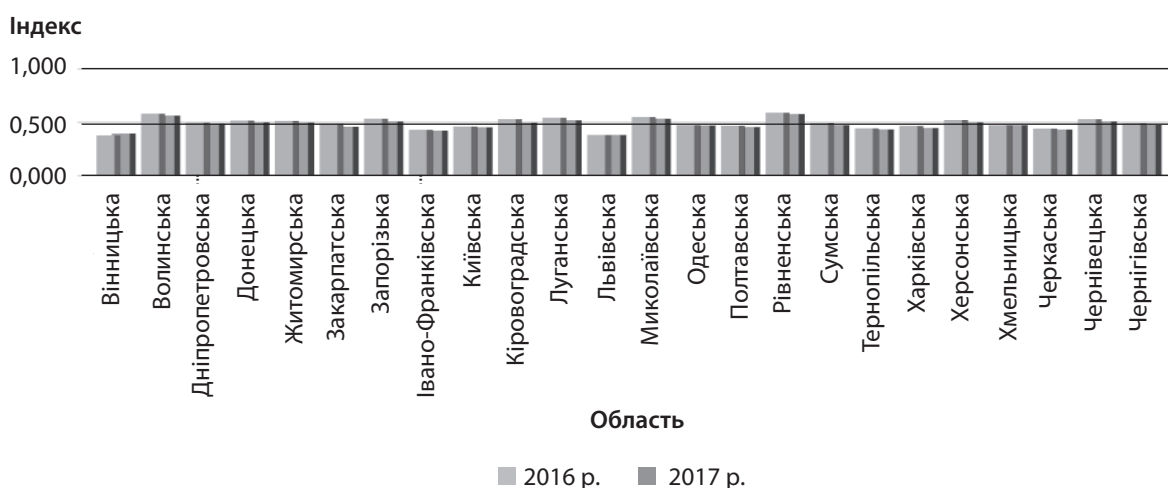

Рис. 1. Динаміка Індексу демографічного розвитку сільського населення України у 2016–2017 рр.

Джерело: авторська розробка.

цівників у сільське господарство – 7440 осіб та істотна частка домогосподарств, що використовують найману працю, – 24,5%. Друге місце посіла Миколаївська область. Причини її досить високого рейтингу подібні до причин Харківської області.

У цілому ж, можна констатувати погіршення стану ринку аграрної праці, що підтверджується найбільш численною групою областей з дуже низьким рівнем розвитку. Якщо у 2014 р. у її складі було лише вісім областей, то у 2017 р. – уже 14 областей. Найбільш напруженим ринок праці залишається в Івано-Франківській, Волинській та Тернопільській областях. Саме в них спостерігається найнижчий рівень зайнятості сільського населення, відповідно 53,1; 45,7 і 43,54%.

Порівняльна оцінка майнового стану сільського населення як аспекту людського розвитку в розрізі регіонів показала істотне його погіршення. Так, у всіх областях він дуже низький, а в більшості з них продовжує далі погіршуватися. Якщо у 2015 р. середній рівень розвитку за майновим станом відмічався у п'яти областях Західного регіону, то у 2017 р. таких було лише чотири – Волинська, Рівненська, Миколаївська та Херсонська. Погіршення матеріального стану негативно відбивається практично на всіх інших аспектах життя сільського населення.

Слід відмітити, що у п'яти областях спостерігалося невелике підвищення матеріального добробуту селян. Це області Західного (Волинська, Рівненська)

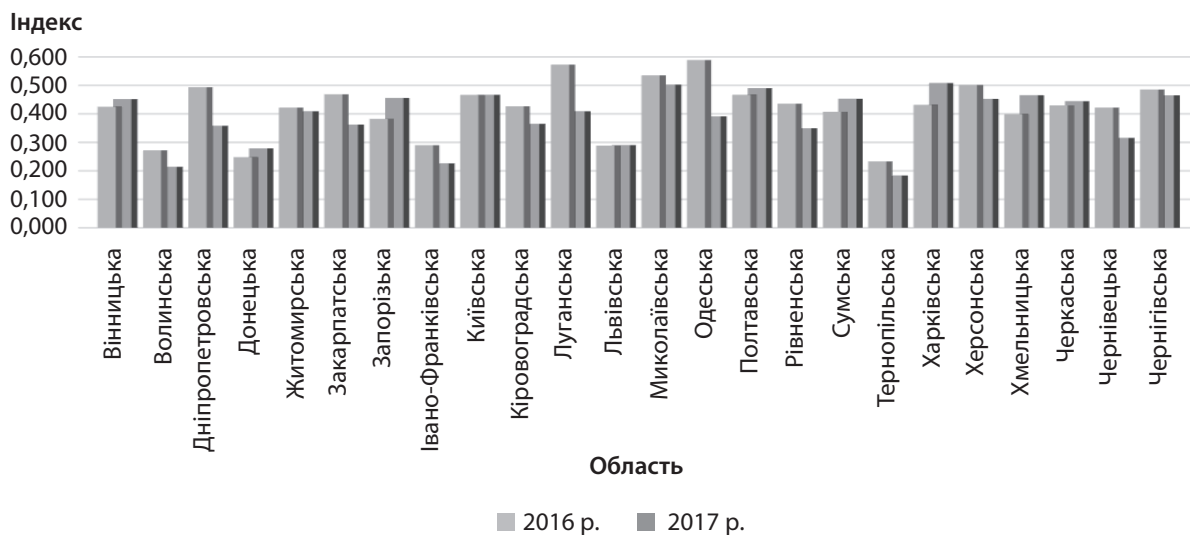

Рис. 2. Індеси розвитку ринку праці сільського населення України у 2016–2017 рр.

Джерело: авторська розробка.

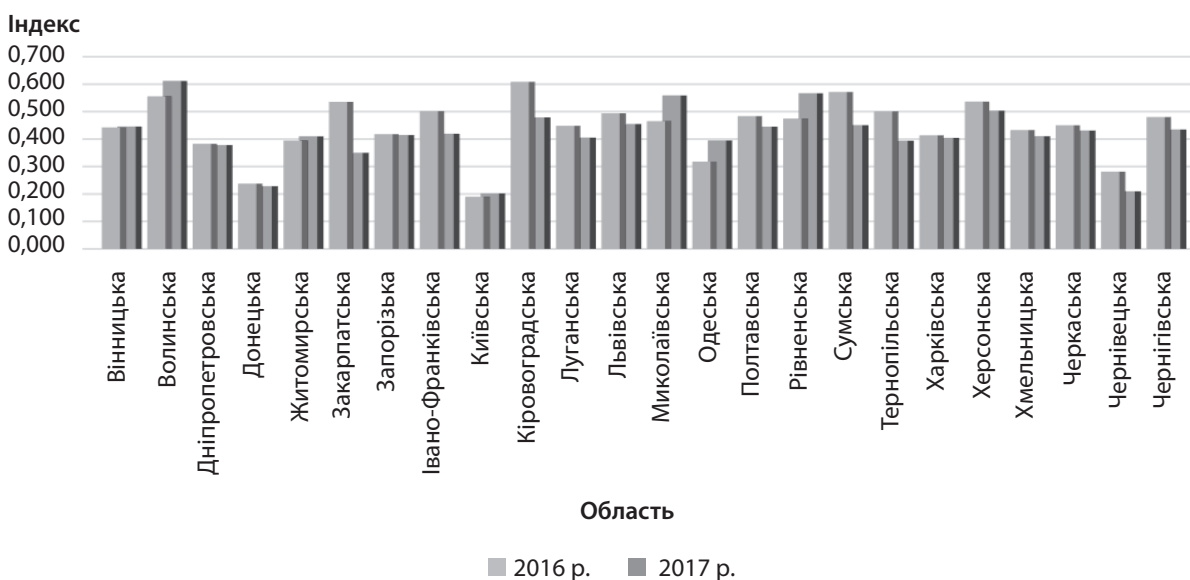

Рис. 3. Індеси майнового стану сільського населення України у 2016–2017 рр.

Джерело: авторська розробка.

та Південного (Миколаївська, Одеська) регіонів, де індекс майнового стану дещо зріс (рис. 3).

Перше місце у 2017 р. за рейтингом матеріального добробуту селян посіла Волинська область, що обумовлено кращою забезпеченістю домогосподарств технікою та більшою кількістю худоби. Але грошові доходи (зарплата в сільському господарстві) в області далеко відстають від максимальної по країні. Ті області, в яких традиційно була вищою зарплата (Київська, Донецька, Харківська та ін.), не увійшли до групи із середнім рівнем добробуту через суттєве відставання інших його складових (забезпеченість ОПГ землею, технікою, кількість худоби тощо). У Київській області, наприклад, зарплата в сільському господарстві – 5917 грн на місяць – одна з найвищих по країні. Водночас забезпеченість ОПГ

Київщини землею є найгіршою. У середньому, на одне господарство в області припадає лише 0,66 га землі, а це – мінімальна кількість по країні.

Соціальне середовище сільського населення як аспект людського розвитку характеризується соціальною безпекою. З огляду на це, узагальнюючий індекс соціального середовища ($I_{\text{соц.}}$) враховує показники соціальної напруги: кількість народжених дітей у матерів віком до 20 років, заборгованість із зарплатної платі, рівень безробіття та інші. За $I_{\text{соц.}}$ найкраща ситуація склалася в Луганській, Чернігівській, Херсонській, Сумській та Чернівецькій областях, де зафіксовано найвищі рейтинги ($I_{\text{соц.}}$ відповідно, – 0,843; 0,793; 0,757; 0,747; 0,741, що у 2017 р. відповідало 1–5 місцям рейтингу) (табл. 3). Перше місце сільського населення Луганської області за соціальною безпекою зумовлене найменшою кількістю ді-

тей, народжених у матерів віком до 20 років (312 ос.), низькою заборгованістю із заробітної плати (0,2 млн грн), а також найменшою кількістю дітей, які ніде не навчаються (166 ос.).

Аутсайдерами соціального середовища у 2017 р. виявилися Вінницька, Дніпропетровська та Одеська області, які посіли три останніх місця рейтингу (Ісоц., відповідно, – 0,536; 0,530 і 0,393). Низькі рейтинги цих областей обумовлені несприятливими показниками соціальної напруги. Так, у Одеській області значно більшою є кількість дітей, народжених у матерів віком до 20 років (1451 ос.), значною є кількість інвалідів (3591 ос.). Іншою причиною низького рейтингу є істотна чисельність дітей, які ніде не навчалися (1204 ос.). Важливою причиною низької соціальної безпеки цих областей є високе демографічне навантаження на працююче населення. Особливо складна ситуацію склалася у Вінницькій та Львівській областях, де кількість пенсіонерів найвища по країні та складає відповідно 275,3 та 244,2 тис. ос.

Слід зауважити, що за рівнем розвитку соціального середовища як аспектом людського розвитку склалася порівняно краща ситуація, оскільки майже всі області входять у групу із середнім рівнем розвитку. У групі з дуже низьким рівнем у 2017 р. була лише Одеська область.

Порівняльна оцінка умов проживання як аспекту людського розвитку селян свідчить про те, що вони мали тенденцію до погіршення в багатьох регіонах України. Незначне поліпшення умов проживання селян зафіксовано в 10 областях. Причому це покращення стосується областей з найгіршими умовами проживання (Закарпатська, Запорізька, Харківська, Чернівецька), де спостерігаються одні з найнижчих індексів умов проживання (відповідно 0,405; 0,305; 0,367 і 0,296) (рис. 4).

Відносно високі рейтинги мають Вінницька, Київська та Львівська області (відповідно 0,617; 0,582 та 0,570). У Вінницькій області це обумовлено кращою забезпеченістю селян дитячими дошкільними та за-

Таблиця 3

Індекси соціального середовища сільського населення України у 2014–2017 рр.

Область	Індекс соціального середовища				Рейтинг регіону			
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Вінницька	0,380	0,408	0,491	0,536	22	24	23	22
Волинська	0,585	0,645	0,678	0,677	8	9	10	10
Дніпропетровська	0,588	0,542	0,563	0,530	6	21	20	23
Донецька	0,576	0,669	0,759	0,709	10	6	5	7
Житомирська	0,485	0,575	0,656	0,682	20	17	13	9
Закарпатська	0,587	0,652	0,647	0,629	7	7	14	16
Запорізька	0,576	0,618	0,680	0,662	10	12	9	12
Івано-Франківська	0,605	0,630	0,670	0,661	4	10	11	13
Київська	0,602	0,594	0,646	0,664	5	14	15	11
Кіровоградська	0,562	0,651	0,695	0,692	12	8	8	8
Луганська	0,663	0,765	0,851	0,843	2	1	1	1
Львівська	0,498	0,482	0,514	0,563	17	22	22	20
Миколаївська	0,579	0,593	0,666	0,615	9	15	12	17
Одеська	0,450	0,446	0,394	0,393	21	23	24	24
Полтавська	0,501	0,566	0,642	0,651	16	18	16	15
Рівненська	0,486	0,580	0,534	0,544	19	16	21	21
Сумська	0,614	0,684	0,762	0,747	3	4	4	4
Тернопільська	0,522	0,614	0,635	0,651	15	13	17	14
Харківська	0,614	0,679	0,744	0,716	3	5	6	6
Херсонська	0,690	0,761	0,797	0,757	1	2	3	3
Хмельницька	0,526	0,548	0,617	0,613	14	20	18	18
Черкаська	0,567	0,552	0,571	0,575	11	19	19	19
Чернівецька	0,690	0,757	0,803	0,793	1	3	2	5
Чернігівська	0,533	0,628	0,734	0,741	13	11	7	2

Джерело: розраховано автором.

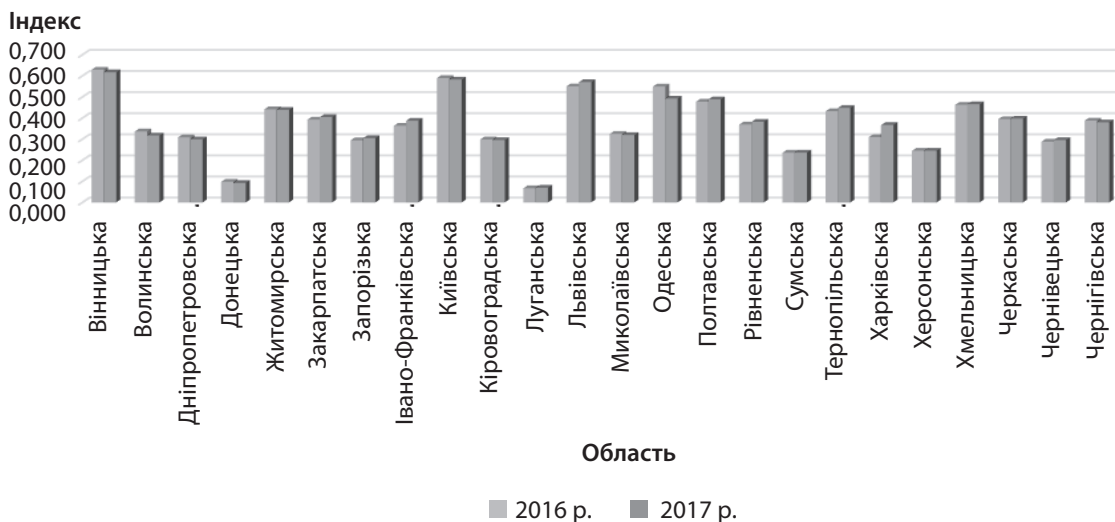

Рис. 4. Індeksi умов проживання сільського населення України у 2016–2017 рр.

Джерело: авторська розробка.

гальноосвітніми закладами (відповідно 615 і 697 закладів), бібліотеками та спортивними закладами. У Київській області спостерігається краща забезпеченість житлом і порівняно більша інтенсивність введення нового житла. Так, у 2017 р. у області сільський житловий фонд склав 32 229 тис. м², у Вінницькій – 27 567 м². Випереджає Київщина і за обсягами введення житла в сільській місцевості.

Найгірші умови проживання сільського населення спостерігаються в Сумській, Донецькій та Луганській областях. Саме ці області займають три останні місця рейтингу з умов проживання ($I_{\text{ум. прож.}}$ відповідно, – 0,236; 0,092; 0,070). Пояснюється це тим, що в Луганській області, наприклад, найменший житловий фонд селян (5 223 тис. м²), найменша кількість дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, слабка забезпеченість торговельними організаціями. Отже, умови проживання сільського населення переважної більшості регіонів України залишаються незадовільними. Так, не виявлено жодної області, у якій би за цим аспектом спостерігався високий рівень людського розвитку, і лише у трьох областях зафіксовано середній його рівень. Селяни ж решти областей живуть у поганих і дуже поганих умовах.

ВИСНОВКИ

Проведена оцінка основних аспектів рівня життя сільського населення показала, що людський розвиток селян України загалом залишається на низькому рівні (за виключенням Полтавської, Миколаївської та Чернігівської областей, де виявлено середній рівень життя). Зменшення інтегрального індексу регіонального людського розвитку в переважній більшості областей свідчить про подальше зниження рівня життя сільського населення. Найбільш відчутне погіршення спостерігається в таких важливих аспектах людського розвитку, як розвиток ринку праці,

майновий стан та умови проживання. Крім того, майже всі області потерпають від демографічної кризи.

За розвитком ринку праці всі області, за виключенням Харківської та Миколаївської, входять до групи низького та дуже низького рівня, потерпають від масового сільського безробіття. Зниження показників чотирьох з п'яти важливих життєвих аспектів унаочнює негативний тренд подальшого падіння рівня життя сільського населення та, відповідно, звуження можливостей людського розвитку. Отже, здійснена оцінка регіонального людського розвитку селян показала нерівномірність у його основних аспектах, що потребує розробки та обґрунтування управлінських рішень щодо вжиття дієвих заходів, спрямованих на усунення існуючих диспропорцій людського розвитку для кожного регіону України. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврамова Е. М. Риск зниження уровня благосостояния населения: стратификационный анализ. *Общественные науки и современность*. 2017. № 3. С. 42–54.
2. Зельднер А. Г. На сложном пути обеспечения социально-экономического роста. *Экономические науки*. 2017. № 1. С. 23–27.
3. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: колективна монографія / за ред. Е. М. Лібанової. Київ, 2007. 328 с.
4. Рівень життя населення України: монографія / за ред. Л. М. Черенко. Київ: Консультант, 2006. 428 с.
5. Голій Н. П. Вплив структури доходів і витрат домогосподарств на рівень життя сільського населення. *Економіка АПК*. 2015. № 6. С. 115–123. URL: http://eaprk.org.ua/sites/default/files/eaprk/15_06_115-123.pdf
6. Дяконенко О. І. Вплив на сільське розселення зрушень у продуктивності сільської економіки. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 2. С. 76–88. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/85140.pdf>

7. Махсма М. Б. Регіональна диференціація рівня життя сільського населення України. *Україна: аспекти праці*. 2018. № 2. С. 3–11. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/32763/1_UAP2_18.pdf?sequence=1&isAllowed=y
 8. Махсма М. Б. Методологічні аспекти вимірювання рівня життя сільського населення. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 279–289.
 9. Technical notes. Human development report 2015. Work for Human Development. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2015_technical_notes.pdf
 10. Доклад о человеческом развитии 2015. Труд во имя человеческого развития. М. : Весь мир, 2015. 288 с. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf
 11. Методика вимірювання регіонального людського розвитку : (затверджено Рішенням Президії НАН України та колегії Держстату України від 13.06.2012 № 123-м). URL: https://ukrstat.org/uk/metod_polog/menu/07_posl.htm
- REFERENCES**
- Avraamova, Ye. M. "Risk snizheniya urovnya blagosostoyaniya naseleniya: stratifikatsionnyy analiz" [The Risk of Decreasing the Level of Well-being of the Population: a Stratification Analysis]. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, no. 3 (2017): 42-54.
- "Doklad o chelovecheskom razvitii 2015. Trud vo imya chelovecheskogo razvitiya" [Human Development Report 2015. Working for Human Development]. http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf
- Diakonenko, O. I. "Vplyv na silske rozselennia zrushen u produktyvnosti silskoi ekonomiky" [Impact on Rural Settlement of Changes in Productivity of Rural Economy]. *Demohrafiya ta sotsialna ekonomika*. 2016. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewBy-FileId/85140.pdf>
- Holii, N. P. "Vplyv struktury dokhodiv i vytrat domohospodarstv na riven zhyttia silskoho naselennia" [The Impact of Household Income and Expenditure Structure on the Living Standards of the Rural Population]. *Ekonomika APK*. 2015. http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/15_06_115-123.pdf
- [Legal Act of Ukraine] (2012). https://ukrstat.org/uk/metod_polog/menu/07_posl.htm
- Liudskyi rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz* [Human Development of the Regions of Ukraine: Analysis and Forecast]. Kyiv, 2007.
- Makhsma, M. B. "Metodolohichni aspekty vymiriuvannia ravnii zhyttia silskoho naselennia" [Methodological Aspects of Measurement of the Living Standards of Rural Population]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 1 (2018): 279-289.
- Makhsma, M. B. "Rehionalna dyferentsiatsiia ravnii zhyttia silskoho naselennia Ukrainy" [Regional Differentiation of Living Standards of the Rural Population of Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi*. 2018. https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/32763/1_UAP2_18.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Riven zhyttia naselennia Ukrainy* [The Standard of Living of the Population of Ukraine]. Kyiv: Konsultant, 2006.
- "Technical notes. Human development report 2015. Work for Human Development". http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2015_technical_notes.pdf
- Zeldner, A. G. "Na slozhnom puti obespecheniya sotsialno-ekonomicheskogo rosta" [On the Difficult Path of Ensuring Socio-economic Growth]. *Ekonomicheskyye nauki*, no. 1 (2017): 23-27.